

Nomadische weefsels uit

Het leven van nomaden is een bestaan zonder gemakken als stromend water en elektriciteit. Het is een levensstijl die duizenden jaren teruggaat. De huisraad moet makkelijk meegenomen kunnen worden. Textiel is, omdat het plooibaar en niet zwaar is, bij uitstek geschikt om er van alles van te maken, koffers, tassen etc. Met name de weefsels uit Iran zijn opvallend vanwege de fijnheid van de gesponnen wol en de hoge kwaliteit van de kleuren

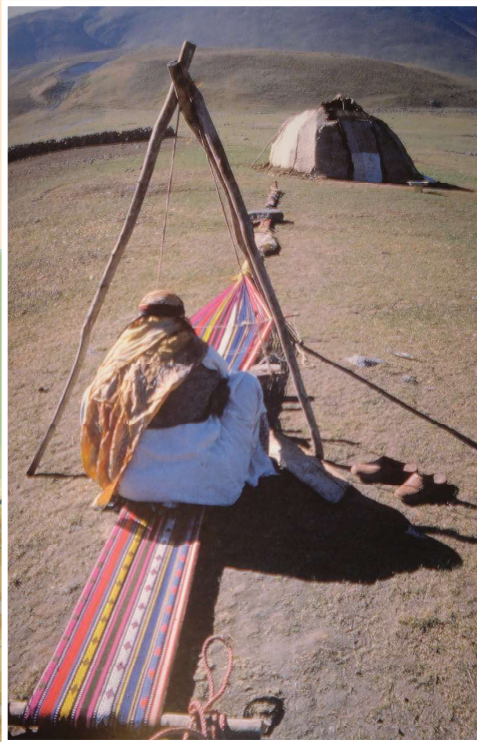
Boven: Een groep Qashqāi in het Zagros gebergte tussen Esfahan en Shiraz (Iran) onderweg naar hun volgende standplaats.

Op de kaart van Iran het leefgebied van de Shabsavan (blauwe cirkel) en dat van resp. de Qashqāi, Lori en Bakhtiari (paars).

Het zout in de namakdan (zoutzak) was binnen handbereik tijdens het koken.

Iran

Een vrouw van de Shaksavan aan het weven op een 3-pootsgetouw in de buurt van Ardabil, NW Iran, foto 1987

IRAN

Een mafrash (koffer)

Al jaren verzamel ik nomadische weefsels, het door nomadische volken gemaakte textiel. Het overgrote deel van mijn collectie komt uit Iran en dan vooral van één confederatie van volken: de Shaksavan. Deze confederatie is gevestigd in het noordwesten van Iran en het zuiden van het huidige Azerbeidzjan. Zij, met vooral de Moghan, kregen mijn aandacht omwille van de fijnheid van hun gesponnen wol en de hoge kwaliteit van het kleuren van de wol. Zij worden daarom weleens de ‘Duitsers’ van de weefkunst genoemd.

Ook van de Qashqai, Lori en Bakhtiari, die in het middenwesten van Iran wonen, zijn weefsels in mijn collectie opgenomen.

De Qashqai trekken de aandacht, omdat hun kleuren en motieven meer levensvreugde en speelsheid uitstralen in vergelijking met de ‘ernstige’ Shaksavan. De Lori en Bakhtiari daarentegen gebruiken meer geitenwol en leveren zo dus iets ruwere weefsels op. Dit heeft vooral als oorzaak: hun omgeving en het daaraan verbonden ‘dierenpark’.

Aangepaste huisraad

Bij de nomaden, en niet alleen in Iran, zorgden de families voor alle nodige materialen om het huishouden comfortabel te laten verlopen. Wat de weefsels betreft waren het zo goed als uitsluitend de vrouwen die zich, na hun huishoudelijke dagtaken, toeleiden op het spinnen en weven. De mannen hadden meer de taak om de dieren te verzorgen.

Belangrijk was dat men bij het maken van de gebruiksvoorwerpen rekening hield met het transport van de huisraad. Men moest zich immers enkele malen per seizoen verplaatsen om grasvelden te vinden. Dit betekende: zo licht mogelijk qua gewicht en toch sterk, vervormbaar

Geknoopte tapijten bleken te log en te zwaar om mee te nemen

(zij passen zich beter aan aan de oneffen ondergrond) en eventueel voor meerdere doeleinden inzetbaar. Dus houten kasten, tafels, stoelen enz. zoals wij die kennen, waren niet aan de orde.

Geen geknoopte tapijten

Geknoopte tapijten bleken te log en te zwaar om mee te nemen. Sommige families hadden wel een geknoopt tapijt, dat enkel gebruikt werd als men bezoek kreeg. Nadien rolde men het onmiddellijk op en legde men het weg tot het volgende bezoek langs kwam.

Weven in plaats van knopen was dus een goed alternatief. Een nadeel was wel dat de weefsels minder sterk waren en zo minder lang bruikbaar.

Het betekende evenwel niet dat men geen oog had voor schoonheid. Aan de prachtige motieven, die per bevolkingsgroep verschillen, is de herkomst van de weefsels te herkennen.

Gelegenheden zoals huwelijk, eerbetenen aan iemand, etc. zorgden ervoor dat er prachtige weefsels ontstonden. Deze 'cadeaus' werden niet dagelijks gebruikt (zoals ook bij onze grootouders gebruikelijk was) en maken nu vooral de collectiestukken uit van verzamelaars en musea.

Kenmerken

De Shahsavan weefden vooral met een zogenaamd 3-pootsgetouw (zie foto op pag. 39). Hierdoor was de maximale breedte beperkt tot 40 cm, maar men kon wel ettelijke meters aan één stuk weven. Het weefgetouw was ook eenvoudig mee te nemen.

Had men bredere weefsels nodig, zoals bijvoorbeeld bij de slaapdekens, dan naaide men verschillende banen aan elkaar.

De weefsels, kilims of kelims, worden gekenmerkt door de openingen (slit of gaal) tussen de verschillend gekleurde inslagdraden waarmee een patroon

gemaakt is. Deze techniek vermeerde een lokale ophoping van twee inslagdraden (waar men van kleur wisselde). Zo was er minder slijtage.

Materialen

In principe gebruikte men wat in de omgeving voorhanden was. Bij de Shahsavan was het voornamelijk schapenwol. De Qashqaï, Lori en Bakhtiari hadden ook geiten en gebruikten zowel schapenwol als geitenhaar. Men ziet dan ook bij de laatstgenoemde bevolkingsgroepen dat de tenten met kilims van geitenhaar afgedekt werden, terwijl de Shahsavan hun tenten met vilt afdekten.

Omdat de zijderoute door het gebied liep, kon men ook zijde bekomen. Omwille van de kostprijs gebruikte men dit enkel voor speciale doeleinden. De kleine chantehs (zie later) zijn daar een mooi voorbeeld van.

Einde 19de eeuw kwam in de regio ook plots katoen op de markt. In de beginperiode was dit evenwel duurder dan zijde! Het werd dan ook maar sporadisch gebruikt, vooral om eens 'echt' wit te kunnen gebruiken in de motieven.

Kleurstoffen

De kleurstoffen kwamen uit de natuur, wat de kleurvariëteit beperkte. Vanaf het einde van de 19de eeuw kon met weleens chemische kleuren bekomen. Dit zorgde voor een, letterlijk, 'meer'-kleurenpalet. Deze kleurstoffen waren aanvankelijk erg duur.

Het kleuren van de wol gebeurde op vaste locaties, dus in de dorpen. De nomaden gaven hun wol af om te kleuren en namen die later weer mee. Het proces van het wolscheren tot draad spinnen werd door de nomaden zelf gedaan. De Shahsavan en Qashqaï waren meesters in het spinnen van zeer fijne wol. De Bakhtiari en Lori hechtten daar iets minder waarde aan wat resulteerde in minder fijne weefsels.

Rechtsboven: Een kilim van de Lori.

Linksboven: Twee details van een kilim. In het onderste detail zijn de openingen tussen de verschillende patroondelen duidelijk zichtbaar.

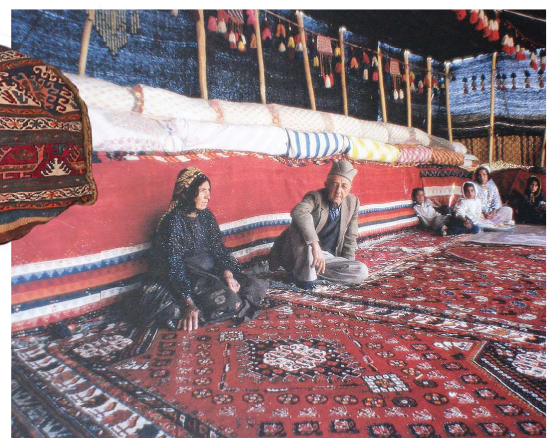
Onder: Een mafrash.

Links: De tent bestaat uit houten stokken met daar overheen vilt of geweven doeken.

Onder: Overdag staat het slaapperief tegen de tentwand opgeslagen.

Enkele gebruiksvoorwerpen nader bekeken

De tent Zoals al gezegd werd bij de Shahsavan het houten skelet van de tent afgedekt met vilt, terwijl bij de Qashqaï, Lori en Bakhtiari weefsels van geitenhaar werden gebruikt.

Eens de tent is opgebouwd, maakte men, afhankelijk van de samenstelling van het gezin, een indeling in de tent. Als er drie generaties zijn, maakte men voor het jonge echtpaar een 'aparte kamer'. De kleinkinderen sliepen bij de grootouders. Voor de nacht werd al het slaapperief uit de mafrash (koffer, zie onder) gehaald. Deze stonden tijdens de dag tegen de tentwand, soms overdekt met een lange, smalle kilim.

De matras

bestaat uit een djdjim gefixeerd op een dikke viltlaag. Een djdjim is een weefsel dat is opgebouwd uit verschillende banen van ongeveer 25 cm breed, geweven op een 3-pootgetouw. De traditionele afmetingen zijn 150-160 cm breed en 210-220 cm lang.

De koffer Bij de nomaden in Iran en Oost-Turkije was de mafrash, dé koffer bij uitstek om hun goederen in op te bergen en in mee te nemen bij verplaatsingen.

Het was een rechthoekige koffer. De afmetingen waren gebaseerd op de breedte van het weefsel. Voor het weven van een mafrash gebruikte men een vertikaal weefgetouw dat in de tent opgesteld stond. Daarmee kon men een breedte tot 100 cm maken.

Men weefde de mafrash uit één stuk. Het gestreepte deel is de bodem. De lange zijden zijn daaraan reeds geweven. De korte zijden (op de foto de twee flappen onderaan) knipte men af en naaide men aan de korte kant van de bodem. Om die reden is dus de diepte steeds de helft van de breedte.

Soms maakte men de korte zijden langer en gebruikt men dat om de goederen mee af te dekken. Soms werkte men met leder om de randen te verstevigen en handvaten aan te brengen.

Zijtassen Voor het transporteren van de huisraad gebruikte men naast de ma-

Stilaan ontdekten de nomaden

het comfort van een vaste woonplaats

frashs ook tassen, khordjins. Een khordjin wordt gemaakt van een lap stof met een lengte van 160 – 200 cm, waarbij de uiteinden zijn dubbelgeslagen, zodat er twee tassen ontstaan. Tegenwoordig ziet men ze in de regio's nog in gebruik op bromfietsen.

Ze werden vooral gebruikt om kledij en klein materiaal in te stoppen.

De tassen zijn ongeveer 40-50 cm breed. De rugzijde is meestal monochroom (ziet men toch niet) of met horizontale strepen.

Brood- en eetdoeken Men bakte het brood op een vuurtje buiten de tent. De gebakken platte broden legde men op een vierkant weefsel (sofreh). De vorm, vierkant, heeft zijn reden: zo kan men de vier hoeken omslaan over het brood, dat daardoor langer vers blijft.

Het was een gewoonte om telkens twee sofreh's te weven: eentje om het versgebakken brood op te leggen, de andere gebruikte men als tafel. De afmetingen zijn ongeveer 1,20 m, wat betekent dat men met acht personen aan tafel kan zitten. De Lori maakten hun sofreh's steeds in een langwerpige vorm. Natuurlijk bestonden er grotere en vooral lange smalle sofreh's, zodat men met meer personen aan de 'tafel' kon zitten.

Heel typisch voor de 'eet'sofreh is dat hij nauwelijks motieven heeft. De filosofie is dat de motieven de aandacht afleiden van de heerlijke maaltijd die de gastvrouw heeft klaargemaakt.

De zoutzak

De zoutzak (namakdan) is ook een typisch nomadisch weefsel. Zoals het woord het reeds omschrijft, is het een opslagzak voor zout. Zijn vorm is heel origineel: in de vorm van een fles (smal van boven en breed van onder). De zoutzak was steeds in de buurt van de kookplaats, zodat men vlot bij het zout kon tijdens het bereiden van de maaltijden. Ook de schaapherder had steeds een

zoutzakje bij zich. De reden was dat als hij lange tijd geen water voor de dieren gevonden had, hij wat zout gaf aan de schapen. Zo zochten zij harder naar een drinkplaats. Het zakje, hier afgebeeld, is een plezant voorbeeld van een liefdevol weefsel van de vrouw voor haar echtgenoot. Dit zakje droeg men, dubbelgevouwen, over de broeksriem. Vandaar dat de motieven in tegengestelde richting op de twee stroken staan.

Het sieradentasje Zowel vrouwen als mannen bewaarden hun sieraden in kleine tasjes, chanteh. Deze werden op dezelfde manier gemaakt als de khordjins: één lap stof en dan de twee uiteinden teruggeplooid tot twee tasjes. De afmetingen waren: breedte 25-30 cm en totale weeflengte 80-140 cm.

Een chanteh werd bij bepaalde gelegenheden (feestmarkten, familiebijeenkomsten) dubbelgeslagen over de riem gedragen. Al naar gelang de status en de financiële mogelijkheden van de gebruiker werden ze gemaakt van wol, katoen of fijne zijde.

Vaste woonplaats

Stilaan ontdekten de nomaden het comfort van een vaste woonplaats en vestigden ze zich in dorpen. Zo ontstond het semi-nomadisch leven, dat nog steeds bestaat. Vanaf de lente, afhankelijk van de weersomstandigheden, trekken nog vele familie naar de graslanden in het heuvellandschap om daar met hun kuddes de ganse zomer te verblijven.

Deze semi-nomadische leefwijze had ook invloed op de weefnijverheid. Men ging in de dorpen steeds meer vaste weefgetouwen gebruiken en had daardoor de mogelijkheid bredere stukken te weven. Een volgende logische stap was dat men een enkele keer iets weefde op aanvraag, op bestelling. Zo ontstonden meer decoratieve kilims van groter formaat, door de klant gebruikt om de

Brood werd buiten gebakken en in een sofreh (rechthoekige doek) 'ingepakt' om het vers te houden.

Rechts: Een zouttasje van een herder.

Een chanteh (sieradentasjes), waarin zowel mannen als vrouwen hun sieraden bewaarden.

eigen woonplaats mooier te maken. In de verzamelwereld spreekt men dan van ‘dorpskilims’.

Er worden nauwelijks meer gebruiksvoorwerpen zoals zoutzakken etc. geweven. Een uitzondering zijn de eettapijten (sofrehs) en de khordjins, die men als kussens gebruikt.

Een geknoopt product kreeg ook meer aandacht, omdat de factor transport niet meer bepalend was.

Toerisme

Vanaf de jaren '70 in de 20ste eeuw kwam een volgende ontwikkeling op gang: toerisme deed haar intrede. De eerste reizigers ontdekten de nomadische weefsels en waren gretige afnemers. Zo ontdekten de nomaden een extra inkomen en startten met het produceren van weefsels voor deze nieuwe klanten. Ze leken op hun gebruiksvoorwerpen, maar werden niet gemaakt om ze op de oorspronkelijke manier te gebruiken. Zo werden de zijtassen gebruiksklaar gemaakt als kussenovertrek en de kilims als wandversiering.

Sommige verzamelaars richten hun woningen in met nomadische weefsels. Zo ook de auteur van dit artikel. *U bent van harte welkom eens in Boechout te komen kijken!*

lucdeleenheer1@gmail.com

Literatuur

- Nooter, R.H. (2004). *Flat Woven Rugs & Textiles from the Caucasus*. Atglen: Schiffer
- Tanavoli, P. (1985). *Shahsavani, Flachgewebe aus dem Iran*. Freiburg: Busse Seewald
- Tanavoli, P. (1991). *Bread and salt, Iranian tribal spreads and salt bags*. Tehran: Ketab Sara
- Tapper, R. & Thompson, J. (2002). *The nomadic peoples of Iran*. London: Azimuth

Van 2005 tot 2019 reisde Luc De Leenheer om de twee jaar naar Iran. Zijn collectie nomadische weefsels bestaat uit ± 300 stuks. Luc volgt aan de Academie van Anderlecht de opleiding textiel, afdeling conservatie.

